

Важнейшими индикаторами экономической безопасности электроэнергетики выступают показатели потерь электроэнергии и уровень технологического развития. Последний представляет собой показатель, характеризующий долю полезной электрической энергии от конечного потребления первичной энергии с учетом расхода на собственные нужды энергетического сектора и потерь.

Правительством Узбекистана запланировано к 2030 г. снизить энергоемкость экономики примерно на %50, а также обеспечить всеобщий доступ к недорогим, надёжным, устойчивым и современным источникам энергии для всех. С этой целью

инициируются государственные программы, нацеленные на модернизацию ключевых энергоемких секторов экономики.

Таким образом, в Узбекистане целесообразно внедрение мер, направленных на повышение экономической безопасности электроэнергетики, прежде всего, на повышение диверсификации энергетического сектора за счет использования ВИЭ, снижение энергоемкости ВВП, снижение энергопотерь и выбросов в окружающую среду. Переход на «зеленую» энергетику в Узбекистане позволит заложить фундамент устойчивого развития республики в условиях глобального потепления климата.

Список использованной литературы

1. Плетнев М.А., Копысов А.Н. Социально-экономические проблемы развития водородной энергетики // Известия вузов. Проблемы энергетики. 2№. .2021. URL: <https://cyberleninka.ru/>
2. Закон Республики Узбекистан № ЗРУ-539 от 21.05.2019 «О использовании возобновляемых источников энергии»
3. Концепция развития атомной энергетики в Республике Узбекистан на период 2019–2029 годов (Приложение № 1 к Постановлению Президента Республики Узбекистан № ПП-4165 от 07.02.2019 г.) <https://nrm.uz/>
4. Янь Цзин Понятие энергетической безопасности в современных исследованиях // Science Time. .2021 87) 3№). URL: <https://cyberleninka.ru/>
5. <https://minenergy.uz/>
6. <https://www.eeseaec.org/>

BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHNING NAZARIY JIHATLARI

Хамдамов Шох-Жахон Рахмат ўғли –
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
катта ўқитувчиси

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Хамдамов Шох-Жахон Рахмат угли –
Старший преподаватель Ташкентского
государственного экономического университета

THEORETICAL ASPECTS OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Khamdamov Shoh-Jakhon –
Senior lecturer of the Tashkent
State University of Economics

Аннотация. Ушбу илмий мақолада барқарор ривожланишнинг назарий жиҳатлари таҳлил қилинган, олимларнинг қарашлари ўрганилган. Солиштирма таҳлили ва Q методологияси

бўйича таҳлил усулларидан фойдаланилган. Мавжуд муаммолар аниқланиб уларнинг ечими бўйича муаллифлик қарашлари асосланган.

Асосий тушунчалар: барқарор ривожланиш, барқарорлик, иқтисодий ўсиш, айланма иқтисодиёт, яшил иқтисодиёт.

Аннотация. В данной научной статье проведен анализ теоретических аспектов устойчивого развития, изучены взгляды ученых. Использовались аналитические методы сравнительного анализа и методология Q. Выявлены существующие проблемы и обоснованы авторские взгляды на их решение.

Ключевые слова: устойчивое развитие, устойчивость, экономический рост, циркулярная экономика, зеленая экономика.

Annotation. In this scientific article, analysed the theoretical aspects of sustainable development, the views of scientists are studied. Analytical methods of comparative analysis and methodology Q were used. Existing problems were identified and the author's views on their solution were substantiated.

Keywords: sustainable development, sustainability, economic growth, circular economy, green economy.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 октябрдаги “2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги” №: 841 сонли қарорига биноан, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 2015 йилнинг сентябрида Барқарор ривожланиш бўйича ўтказилган саммитида қабул қилинган 70-сон резолюциясига мувофиқ, шунингдек, 2030 йилгача бўлган даврда БМТ Глобал кун тартибининг Барқарор ривожланиш мақсадларини изчил амалга ошириш бўйича тизимли ишларни ташкил этиш мақсадлари белгиланган[1].

Мустақил тараққиёт даврида Ўзбекистонда юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш мақсадида иқтисодиётни модернизациялаш, таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш, етакчи соҳа ва тармоқларни ривожлантириш чора-тадбирлари амалга оширилди. Иқтисодиётда, турли мулк шакллари кенгайтириш, инновацион ҳамда инвестицион фаолиятни жадаллаштириш мақсадида институционал ўзгаришлар такомиллаштирилди. Бу каби муҳим чора-тадбирлар натижасида, мамлакатимизда 1996 йилдан бошлаб иқтисодий ўсишнинг ижобий даражасига эришилди. Ўзбекистон Республикасининг 2017–2021 йилларда ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “макроиқтисодий мутаносибликни сақлаш, қабул қилинган ўрта муддатли дастурлар асосида таркибий ва институционал

ўзгаришларни чуқурлаштириш ҳисобига ялпи ички миллий маҳсулотнинг барқарор юқори ўсиш суръатларини таъминлаш”[2]. муҳим вазифалардан бири сифатида белгилаб берилди. Мазкур вазифаларнинг самарали бажарилиши Ўзбекистонда барқарор иқтисодий ўсиш сифатини оширишнинг илмий-услубий асосларини такомиллаштиришни тақозо этади.

Адабиётлар таҳлили. Иқтисодчи олимлардан Ш. Мустафақулов, О. Раҳимбердиев, М. Эгамбердиеваларнинг тадқиқот натижаларига кўра, барқарорлик бу – нарса ва ҳодисаларнинг амал қилиши ҳамда ривожланишдаги ўсига хос муайянлик ҳолати деб аталган[3].

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Ўзбекистондаги БМТ Тараққиёт дастури доирасида олиб борилган илмий ишларда, хусусан Э.Ф.Гадоев таърифига биноан, барқарор ривожланиш – жамият тараққиётининг энг муҳим замонавий тамойилларидан бири. Унга биноан жамиятнинг энг муҳим мақсади – ривожланишнинг узлуксизлигини, унинг барқарор характерини таъминлашдир. Барқарор ривожланиш ўз ичига иқтисодий, экологик, демографик ва бошқа компонентларни қамраб олади ва нафақат ҳозирги кунда яшовчилар, балки келажак авлодларнинг муносиб турмуш даражасини таъминлашни кўзда тутди[4].

Урмонов Н. илмий ишларида барқарор ривожланиш бу – шундай ривожланиш ки аҳолини ҳозирги эҳтиёжларини қондиради

ва келажак авлоднинг ўз эҳтиёжларини қондириш имкониятини хавф остига қўймайди деб изоҳланган[5].

Ушбу таърифда экологик барқарорлик инобатга олинган бўлиб, барқарор ривожланишнинг барча жиҳатлари инобатга олинмаган.

Урмонов Н. барқарор иқтисодий ўсиш бу – иқтисодиётнинг узоқ вақт давомида юқори суръатлар билан ўсиб боришидир[5].

Хўп, қайси ўзига хос муайянлик ҳолати ва қайси бошқа компонентлар? Ушбу саволларга биз ўзбек олимлари ишларида тўлиқ жавоб топа олмадик ва хорижий маълумотлар ва ушбу атаманинг келиб чиқиш тарихига мурожаат қилдик.

Тадқиқот методологияси: Тадқиқотда солиштирма таҳлили ва Q методологияси бўйича таҳлил усулларида фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Хорижий маълумотларга кўра барқарорлик (“устойчивость”) бу – тармоқнинг ташқи таъсирлар таъсири остида унинг ҳозирги ҳолатини сақлаб туриш қобилияти.

Бундан келиб чиқадики, барқарор ривожланиш бу – тармоқ (ёки тизим)нинг ташқи таъсирлар таъсири остида унинг ҳозирги ҳолатини сақлаб туриш эвазига эриладиган ривожланиш. Аммо, бу унчалик тўғри эмас, сабаби, “барқарор ривожланиш” сўз брикмасини биринчи бўлиб Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) қўлаган бўлиб, у ўз маъносини кенгайтирган. Ҳозирги кунда юқорида айтиб ўтилган таъриф фақатгина “экологик барқарорлик”га [6,7] тегишли бўлиб қолган.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) нинг барқарор ривожланиш мақсадлари қайсилар деган савол юзага келиши табиий ва биз ушбу мақсадлар доирасида “Барқарор ривожланиш”га қуйидагича тафсир (трактовка) берамиз:

Барқарор ривожланиш деб – Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг барқарор ривожланиш мақсадларига мувофиқ, яъни қашшоқликка, очликка барҳам бериш, соғлик ва фаровонлик, сифатли таълим, гендер тенглиги, тоза сув ва санитария, арзон ва тоза энергия, муносиб иш ўринлари ва иқтисодий

ўсиш, саноатлаштириш, инновация ва инфратузилма, тенгсизликни камайтириш, барқарор шаҳарлар ва аҳоли яшаш жойлари, масъулиятли истеъмол ва ишлаб чиқариш, иқлим ўзгаришига қарши курашиш, денгиз экотизимларини асраш, қуруқликдаги экотизимларни асраш, тинчлик, адолат ва самарали бошқарув институтлари, барқарор ривожланиш йўлида ҳамкорликни таъминлаш асосидаги ривожланишга айтилади¹.

“Барқарор” сўзи иқтисодиётда бугунги кунда асосан ўсиш ва ривожланишга нисбатан ишлатилади ва “барқарор” сўзи омоним[9] сўз бўлиб 2 та маънони англатганлиги сабабли иқтисодчиларимиз ўртасида баҳсли мунозараларга сабаб бўлиб келмоқда[8].

Хусусан мутахассислар томонидан ушбу иқтисодий атамалар фойдаланилганда, олимлар томонидан “барқарор” омоним сўзининг қайси маъноси назарда тутилятганлигига изоҳлар талаб қилинмоқда ва музокараларга сабаб бўлмоқда. Шунинг учун “барқарор” омоним сўзининг ҳар бир маъносига мос келувчи янги синоним сўзлар таклиф қилиш орқали янги иқтисодий атамалар жорий қилиш зарурати юзага келмоқда.

Биз ўз илмий ишимизда иқтисодиётда фойдаланилятган “барқарор” омоним сўзининг 2 та маъносидаги фарқларини таҳлил қилиш, шунингдек ўзбек тилининг ўзига хослиги ва унинг этимологияси[10] ни мутахассис олимлар билан ўрганган ҳолда уларнинг ҳар бир маъносига янги ва асосли синоним сўзлар, иқтисодий атамалар таклиф этиш билан юқорида келтирилган муаммоларнинг олдини олишни мақсад қилганмиз.

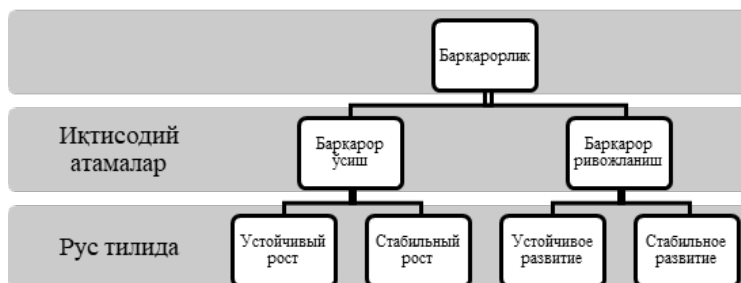
Биз илмий раҳбарим и.ф.д. проф А. Усманов бошчилигида “Барқарор ривожланиш” иқтисодий атамасини чуқур ўрганиб чиққан ҳолда қуйидаги таърифни ишлаб чиқдик:

Барқарор ривожланиш – бу ривожланишнинг тикланадиган табиий, ишлаб чиқариш ва меҳнат омиллари билан таъминланган ЯИМнинг миқдорий ва сифат жиҳатдан ўсиши. Бунда ривожланишнинг барқарорлигини вақт даврларида – ривожланишнинг жорий, ўрта ва узоқ муддатли даврларида кўриб чиқиш лозим. Жорий даврда, иқтисодиётнинг ўсиши

¹ “Барқарор ривожланиш” иқтисодий атамасини муаллифлик таърифи.

вазифаларидан келиб чиқиб ЯИМ ўсишининг юқори суръатларига эришиш мумкин. Бироқ, иқтисодиёт ривожланишининг, унинг барқарор ривожланишини таъминлашнинг ўрта ва узоқ муддатли истиқболларини ҳисобга олган ҳолда ривожланиш, ЯИМнинг

ўсиш суръатлари, асосан иқтисодиётни жадал ривожлантириш имкониятларидан келиб чиқиб, яъни кўпроқ ривожланишнинг интенсив омиллари (TFP) ҳисобидан юзага келиши керак[11].



1- расм. Барқарор омоним сўзининг маъноларининг рус тилидаги фарқи²

“Барқарор” сўзи иқтисодиётда бугунги кунда асосан ўсиш ва ривожланишга нисбатан ишлатилади ва “барқарор” сўзи омоним[9] сўз бўлиб 2 та маънони англатганлиги сабабли иқтисодчиларимиз ўртасида баҳсли мунозараларга сабаб бўлиб келмоқда (1-расм). Шундан келиб чиқиб, қуйида биз ҳар иккала маъносига янги синонимлар таклиф этамиз (1-жадвал).

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида

Барқарорлик бу – Турғунлик, мустаҳкамлик, ўзгармаслик ҳолати дея келтирилган[9].

“Барқарор” асли форсий сўз бўлиб “бар-” префикс олд кўшимча бўлиб, “ҳамоҳанг” “мос” маъноларини англатиб “Қарор” эса “тўхта-там”, “ечим”, “хулоса” маъноларини англатади. Барқарор сўзи “қарорга мувофиқ” “қабул қилинган қарорга, келишилган ечимга мос” маъноларини англатади.

1- жадвал.

Барқарор сўзининг 2 та маънолари орасидаги фарқ³

	Барқарор	
Рус тилида	устойчивый	стабильный
Инглиз тилида	sustainable	stable
Форс-тожик тилида	устувор	устуворона
Турк тилида	kararli	istikrarli
Янги таклиф этилаётган муалифлик атамалари	—	мўътадил (ёки му-везанатли, турғун, равон, текис)

“Мўътадил” сўзи асли арабча сўз бўлиб, “одил”, “адолат” сўзлари билан ўзақдош ҳисобланиб, “умуман”, ўртача”, “меъерий” маъноларини англатади.

“Барқарор ривожланиш” ва “барқарор ўсиш” иқтисодий атамаларида, “барқарор” сўзи икки хил маънони англатаётганлиги инobatта олиниб, уларнинг ҳар бир маъноларига

² Чизма: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

³ Жадвал: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

мос келувчи янги “устувор ривожланиш”, “мўътадил ривожланиш” ва “мўътадил ўсиш” иқтисодий атамаларини амалиётга жорий этишни таклиф этамиз.

Барқарорликнинг учта асосий тамоъйили дунё миқёсида халқаро ва миллий сиёсатни маълум қилади: айланма иқтисодиёт (Circular Economy), яшил иқтисодиёт (Green Economy) ва Биоиқтисодиёт (Bioeconomy). Баъзи олимлар, шунингдек бизнинг ҳам фикримизча биоиқтисодиётни яшил иқтисодиётнинг бир қисми сифатида қараш мумкин. Ушбу тушунчалар иқтисодий, экологик ва ижтимоий мақсадларни мувофиқлаштириш учун турли хил эчимларни таклиф қилади (2-жадвалга қаранг).

Тадқиқотда бугунги кунда иқтисодиётнинг таркибида энергетика ва металлургия тармоқлари, хусусан нефт ва газ саноати, кўмир конларининг экология ҳамда атроф муҳит, инсоният саломатлигига етказилаётган зарари ва унинг оқибатлари таҳлил этилган. Энергия самарадорлигини ошириш ва атроф-муҳитга таъсирни камайтириш, хусусан, муқобил энергияга ўтиш бўйича назарий ва амалий тавсиялар берилган. Мамлакатда яшил иқтисодиётни ўлчаш халқаро кўрсаткичларининг Ўзбекистондаги ўрни таҳлил этилган, Ўзбекистон давлат статистика маълумотларида йуқ кўрсаткич муаллиф томонидан эконометрик формуллар асосида аниқланган.

2-жадвал.

Барқарорликнинг “Q” методологияси бўйича таҳлили⁴

Иқтисодий барқарорлик	
Айланма иқтисодиёт (Circular Economy)	Қайта ишланадиган маҳсулот ва хизматлардан саноат даражасида иқтисодий фаровонликни ошириш, Қайта ишланувчи маҳсулотлар – “Recycling products”ни ишлаб чиқаришда пластик ва металл буюмлардан хом-ашё сифатида кенг фойдаланиш натижасида ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш;
Яшил иқтисодиёт (Green Economy)	Экотизимни асраш ва уни яхшилашга товар ва хизматлардан саноат даражасида иқтисодий фаровонликни яхшилаш ва молиявий оқимларни йўналтириш ва табиий капиталга инвестициялар орқали молиявий натижаларга эришишни таъминлаш;
Биоиқтисодиёт (Bioeconomy)	Биотехнология ва агро-экологик усуллар ёрдамида био-маҳсулотлар ишлаб чиқаришни такомиллаштириш эвазига иқтисодий фаровонликни ошириш.
Атров-муҳит барқарорлиги	
Айланма иқтисодиёт (Circular Economy)	Ишлаб чиқариш ва истеъмол материаллари оқимининг ёпилиши туфайли ресурслар ва атроф-муҳитга боғлиқликнинг пасайиши;
Яшил иқтисодиёт (Green Economy)	Табиатни асраш, тиклаш ва табиатга асосланган ечимлар орқали табиий капитал ва тегишли экотизим хизматларини кенгайтириш;
Биоиқтисодиёт (Bioeconomy)	Қайта тикланмайдиган энергия манбаларидан қайта тикланадиган энергия манбаларига боғлиқликни қайта тақсимлаш ва агроэкологик ва технологик ёндошувлар ёрдамида биологик асосда биологик қўшимчалар ва биологик қўшимчаларни ишлаб чиқиш орқали атроф-муҳитга таъсирни камайтириш.
Ижтимоий барқарорлик	
Айланма иқтисодиёт (Circular Economy)	Чиқиндиларни камайтириш, қайта ишлашга мўлжалланган саноат кластерлари орқали худудларни ривожланиш ва трансформациялар;

⁴ Жадвал муаллиф томонидан ишлаб чиқилди.

Яшил иқтисодиёт (Green Economy)	Экотизим менежменти харажатлари ва фойдаларини биргаликда ва адолатли тақсимлаш; экотуризмни ва биологик хилма-хилликка асосланган бошқа бизнесни ривожлантириш;
Биоиктисодиёт (Bioeconomy)	Бирламчи ишлаб чиқарувчилар ва био-саноат кластерлари орқали худудий ривожланиш.

Хулоса ва таклифлар.

Тадқиқот илмий натижаларига кўра куйидаги хулоса ва таклифлар шакллантирилди:

1. “Барқарор ривожланиш” ва “барқарор ўсиш” иқтисодий атамаларида, “барқарор” сўзи икки хил маънони англатаётганлиги аниқланди, уларнинг иккинчи маъноси (стабильный)га мос келувчи янги “мўътадил ривожланиш” ва “мўътадил ўсиш” иқтисодий атамаларидан амалиётда фойдаланиш керак.

2. Барқарор ривожланиш бўйича мултиплик таърифи ишлаб чиқилди ва амалиётда фойдаланиш учун таклиф этилди.

3. Миллий Барқарор ривожланиш мақсадлари веб-сайтini яратиш ва унда Миллий барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш бўйича йиллик тўплamlарни ўзбек тилида жойлаштириш таклиф этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республика Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 октябрдаги “2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги” №841 сонли қарори, <https://lex.uz/docs/4013356>

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тугрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони.

3. Иқтисодий атамаларнинг изоҳли луғати. Ш. Мустафакулов, О. Рахимбердиев, М. Эгамбердиева. Тошкент2019-.

4. Ўзбекистон: Амалий қўлланма. Барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг ва инсон тараққиёти принципларини амалга оширишнинг парламент томонидан таъминланиши. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Ўзбекистондаги БМТ Тараққиёт дастури. Тошкент2011-.

5. Молиявий-иқтисодий таянч сўзларга қиёсий изоҳли луғат. Урмонов Н., Мустафакулов Ш. Тошкент2016-

6. KHAMDAMOV, S. J. и USMANOV, A. (2021) «НОВЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА», *Архив научных исследований*, 2(1). доступно на: <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/394> (просмотрено: 23 август 2022).

7. KHAMDAMOV S. J., USMANOV A. NEW METHODOLOGICAL RECOMMENDATIONS FOR ECONOMIC GROWTH //Архив научных исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 1.

8. Khamdamov S. J. Calculating Share of Factors of Intensive Economic Growth in Uzbekistan // The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems. – 2021. – С. 393–397.

9. Ўзбек тили практикуми. Тошкент2005-.
https://n.ziyouz.com/books/kollej_va_otm_darsliklari/ona-tili_va_adabiyot/O'zbek%20tili%20praktikumi.%201-qism.pdf

10. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Давлат илмий нашриёти. Тошкент.

http://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek20%tilining20%izohli20%lug'ati20%-20%B.pdf

А.Усманов. Ички захира ва имкониятларни сафарбар қилиш стратегиясининг концептуал асослари. Монография. Б.14. Тошкент 2017.)